

The Role of Translation in the Global Arena

Azizkhon ABDULLAEV¹

The University of World Economy and Diplomacy

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

15 December 2024

Accepted 20 January 2025

Available online

15 February 2025

Keywords:

translation,
translator,
mentality,
lacuna,
realities,
translation function,
translation problems,
literary translation.

ABSTRACT

This article talks about the way-admirable errors in the translation process, considerations such as what or what aspects are most focused on in the translation process. Based on various observations and experiments, this article contains a variety of opinions and reflections on what a new factual translation should be, its peculiarities. So that the result is such that whatever artistic and aesthetic pleasure the original can bring to its reader, the translation of which will give the same gift to the reader who cannot read the work in its original form.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss1/S-pp515-519>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Tarjimaning xalqaro maydondagi roli

Kalit so'zlar:

tarjima,
tarjimon,
mentalitet,
lakuna,
realiyalar,
tarjima funksiyasi,
tarjima muammolari,
adabiy tarjima.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola tarjima jarayonidagi yo'l qo'yiladigan xatolar, tarjima jarayonida nimalarga yoki qaysi jihatlarga ko'proq e'tibor qaratish kabi mulohazalar haqida so'z yuritadi. Turli xil kuzatishlar va tajribalarga asoslangan holda ushbu maqola yangi jihatdan haqiqiy tarjima qanday bo'lishi kerakligi, uning o'ziga xos xususiyatlari haqida turli xil fikr va mulohazalarni o'z ichiga oladi. Toki natija shunday bo'lsinki, aslyat o'z kitobxoniga qanday badiiy-estetik zavq baxsh eta olsa, uning tarjimasini ham asarni aslyatda mutolaa qila olmaydigan kitobxoniga xuddi shunday taassurot in'om etsin.

¹ Teacher, The University of World Economy and Diplomacy.

Роль перевода на международной арене

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

перевод,
переводчик,
менталитет,
лакуна,
реалии,
функция перевода,
проблемы перевода,
литературный перевод.

В этой статье рассматриваются возможные ошибки, которые могут быть допущены в процессе перевода, а также выделяются аспекты, на которые следует обратить особое внимание. На основе различных наблюдений и опыта собраны мнения и соображения о том, каким должен быть качественный перевод в новом свете и какие его основные характеристики. Авторы подчёркивают, что перевод должен передавать художественное и эстетическое удовольствие оригинала, чтобы читатель, не владеющий языком оригинала, мог получить аналогичные впечатления от перевода.

Tarjima nazariyasi-bu bir tilni boshqasiga tarjima qilish bilan bog'liq tamoyillar, usullar va strategiyalarni o'rganadigan tadqiqot sohasi. Tarjimalar qanday va nima uchun muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishini tushuntirishga va samarali tarjimaga yordam beradigan omillarni aniqlashga intiladi.

Tarjima nazariyasidagi asosiy tushunchalardan biri ekvivalentlikdir. Bu tarjimaning manba matnining ma'nosi va maqsadini aniq etkazish darajasini anglatadi. Ekvivalentlikning har xil turlari mavjud, masalan, rasmiy ekvivalentlik (manba matnining tuzilishi va shaklini ta'kidlaydi) va dinamik ekvivalentlik (manba matnining ma'nosi va funksiyasini birinchi o'ringa qo'yadi).

Tarjima nazariyasidagi yana bir muhim tushuncha madaniy tarjimadir. Bu madaniy tushunchalar, qadriyatlar va amaliyotlarni bir til va madaniyatdan boshqasiga tarjima qilish jarayonini anglatadi. Madaniy tarjima nafaqat lingvistik bilimlarni, balki madaniy ong va sezgirlikni ham o'z ichiga oladi.

Tarjima nazariyasi tarjimonning tarjima jarayonidagi rolini ham o'rganadi. Tarjimonlar matnga qanday yondashish, qanday strategiyalardan foydalanish va ma'noni qanday samarali etkazish haqida qaror qabul qilishlari kerak. Ular, shuningdek, o'zlarining noto'g'ri qarashlari, e'tiqodlari va taxminlarini, shuningdek, mo'ljallangan auditoriyalarini hisobga olishlari kerak.

Umuman olganda, tarjima nazariyasi tilshunoslik, madaniyatshunoslik, psixologiya va falsafa kabi bir qator fanlarga asoslangan murakkab va ko'p qirrali sohadir. Bu madaniyatlararo muloqotning qiyinchiliklari va imkoniyatlari to'g'risida qimmatli tushunchalarni beradi va aniq va samarali tarjimalarni ishlab chiqarishga intilayotgan tarjimonlar uchun ko'rsatmalar beradi.

Tarjima nazariyasi yillar davomida bir qator nazariy yondashuvlar bilan shakllangan doimiy rivojlanayotgan sohadir. Tarjimashunoslikning ba'zi asosiy nazariy istiqbollari quyidagilar kiradi:

1. Lingvistik yondashuvlar: ushbu yondashuvlar tarjimaning grammatika, sintaksis va semantika kabi lingvistik jihatlariga qaratilgan. Ular dastlabki matnning lingvistik xususiyatlarini aniqlashga va maqsadli tilda ekvivalent tuzilmalar va ma'nolarni topishga qaratilgan.

2. Funksional yondashuvlar: ushbu yondashuvlar tilning kommunikativ funksiyasini ta'kidlaydi va tildan foydalanish orqali ma'no qanday etkazilishini tushunishga intiladi. Ular asosiy matnning maqsadi va kontekstiga e'tibor berishadi va o'zlarining mo'ljallangan auditoriyasiga mos tarjimalarni ishlab chiqarishni maqsad qilishadi.

3. Madaniy yondashuvlar: ushbu yondashuvlar tillar o'rtasidagi madaniy farqlarni ta'kidlaydi va bu farqlar tarjimaga qanday ta'sir qilishini tushunishga intiladi. Ular samarali tarjimalarni yaratishda madaniy xabardorlik va sezgirlikning muhimligini ta'kidlaydilar.

4. Kognitiv yondashuvlar: ushbu yondashuvlar diqqat, xotira va muammolarni hal qilish kabi tarjimada ishtirok etadigan aqliy jarayonlarni o'rganadi. Ular tarjimonlar ma'lumotni qanday ishlashini tushunishga va tarjima jarayonida qaror qabul qilishga qaratilgan.

5. Postkolonial yondashuvlar: ushbu yondashuvlar tarjimada ishtirok etadigan kuch dinamikasini, xususan, bir til yoki madaniyat tarixiy ravishda boshqasida hukmronlik qilgan kontekstlarda o'rganadi. Ular tarjimada hokimiyat, shaxsiyat va vakillik masalalarini ko'rib chiqish muhimligini ta'kidlaydilar.

Ushbu nazariy yondashuvlardan tashqari, tarjima nazariyasi samarali tarjimalarni ishlab chiqarish uchun bir qator amaliy strategiya va usullarni ham o'z ichiga oladi. Bularga so'zma-so'z tarjima, erkin tarjima, moslashtirish va lokalizatsiya kabi texnikalar, shuningdek tarjima xotirasi va mashina tarjimasi kabi dasturiy vositalar kiradi.

Tarjima bu biror tildagi asarni boshqa tilga o'sha tilda so'zlovchilar uchun tushunarli va mentalitetiga mos holda o'girishdir. Tarjima jarayonida tarjimondan ikkita tilni ham mukammal bilishni, shu bilan birgalikda ikkita til egalari bo'lmish muayyan madaniyat egalari bo'lmish millatga xos bo'lgan mentalitet, urf-odat va an'analarni mukammal bilishni talab etadi. Aynan tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarning barchasi tarjimon tomonidan ikkita tilning o'ziga xos ichki xususiyatlarini bilmasligidan kelib chiqadi. Atoqli olim, filologiya fanlari doktori, professor Abduzukur Abduazizov o'z ma'ruzalari davomida: *“Tarjima shunday jarayonki, biz ushbu jarayonda o'ta ehtiyotkor bo'lmog'imiz kerak, biz shoshma-shosharlik qilib Otelloga do'ppi kiydirib, yoki uni chopon bilan kiyintirib qo'ymasligimiz kerak. Otelloning ustidagi kiyimini men “yopinchiq” deb tarjima qilishlarini tavsiya qilganman”* degan edilar.

Tarjimaning maqsadi – xorijiy til lisoniy vositalari yordamida yaratilgan matni ona tili materiali asosida qayta yaratishdan iboratdir. Buning uchun tarjimon, birinchi navbatda, asl nusxani to'la-to'kis idrok etishi, so'ngra uni o'z tilida bekami-ko'st qayta ifodalashi darkor. Muallif yaratgan badiiy-estetik voqelikni to'laligicha idrok etish uchun tarjimon keng mushohada quvvatiga ega bo'lgani holda, badiiy asar tarkibidagi lisoniy vositalarning mazmuniy va uslubiy-estetik jihatlarini to'g'ri anglashi, shu bilan birga muallif nazarda tutgan bosh g'oyani, uning niyat va maqsadlarini ochiq-oydin ko'zga tashlanib turgan voqea-hodisalar tasviridan tashqari yana matn ortida turgan voqelikni, bir so'z bi-lan aytganda nafaqat lisoniy, balki g'ayrilisoniy omillarni ham to'la-to'kis tasavvur etishi zarur. Tarjimada asl nusxaning shakl va mazmun birligini, yaxlitligini bejirim ifoda etish uchun tarjima tilida muqobil ifoda vositalari qidirib topish zarurati tug'iladi. Bu jarayon asl nusxa mazmunini o'zga tilda ifoda etishning qator imkoniyatlari orasidan eng maqbulini tanlab olishni taqozo etadi.

Tarjima jarayonida lakunalarga judayam ehtiyot bo'lishimiz kerak. Chunki har bitta tilde o'z xalqi milliyligini ko'rsatadigan turli xil lakunalar mavjudki, ularni to'g'ridan to'g'ri tarjima qilish juda katta xatodir. Lakunalar boshqa tilga tarjima qilinsa o'sha tilga umuman mos kelmaydi.

So'zlar real borliqni aks ettiruvchi birliklar sifatida bir-birlari bilan bog'lanadi va shu asosda tematik gruppalariga birlashadi. Bunday tematik guruhlar har xil tillarda turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, Yangi Britaniya orolidagi Melaneziy tilida banana

mevasining 100 ga yaqin turlariga oid soʻzlar bor, lekin bu tilda qush, oʻsimlik, hayvon kabi soʻzlar yoʻq, shuningdek rus tilida frukty, ovoshi soʻzlari boʻlsa, oʻzbek tilida uni umumiy nom meva soʻzi bilan beradilar, ovoshi soʻzini esa poliz ekinlari deb semantik tarjima qilganlar. Bu narsa-yoq ayrim tillarda maʼlum tushunchalarni ifodalash har xilligidan darak beradi. Bu dunyo tillarini boy yoki kambagʻal deyishga asos bermaydi. Bu oʻsha xalq turmushining oʻziga xosligidan, uning psixik toʻzilishidan, dunyoni bilish protsessidan kelib chiqqadi. Tillarda har xil tematik doiradagi soʻzlar mavjud boʻladi. Bunday doiradagi soʻzlarni semantik maydon tushunchasi orqali beradilar.

Bizga maʼlumki, “vazir” soʻzining ingliz tilidagi tarjimasi “minister”ga toʻgʻri keladi. Bu, albatta, ushbu soʻzning zamonaviy tarjimasi. Lekin ertakda minister emas, balki vazir deb berilishiga ham sabab bu soʻzning qadimgi soʻz ekanligi va uning vazifasi ham hozirgi “minister” dan bir qator jihatlari bilan farq qilganligini aytish uchun bu soʻz “vazir” tariqasida berilgan. Yoniga uning qisqa qilib taʼrifi ham berib qoʻyilgan. Bu oʻsha soʻz mansub boʻlgan xalqning madaniyatini, mentalitetini koʻrsatish uchun qilingan desak ham aslo mubolagʻa boʻlmaydi:

“The sleepy Wazir hurried to the King’s room. ‘I will not spend another night by myself,’ said the King.

‘Oh, you have decided to marry again. I am so glad, dear King,’ cried the Wazir, happily. ‘Marry again? How can I do that? Women are so bad. A woman cannot love one man for more than one day.’”

Afsona va rivoyatlarda aytilgan, bizning oʻzbek xalqining ham afsonalarida koʻp ishlatilgan “jin” obrazi ham ingliz tilida shu holicha beriladi, uni tarjima qilmaymiz. Chunki bu soʻz ham oʻzining etimologiyasiga koʻra inglizlarning “ghost” yoki “specter” laridan keskin farq qiladi. Deyarli hamm ertaklarda jin koʻzaning ichida kun kechiradigan, koʻzani toʻsatdan ishqalab yuborish natijasida tashqariga chiqadigan, bitmas-tuganmas qudrat timsoli boʻlgan afsonaviy timsoldir.

“The genie in the bottle” ertagidan quyidagi parchani keltirish orqali biz ushbu soʻzning ingliz tiliga oʻtib, moslashganligini va uning bi qator oʻzlashgan soʻzlardan biri boʻlib qolishiga guvoh boʻlamiz:

“Some genies are small and friendly, but this one was as tall as a mountain and as fierce as a tiger. It did not look at all friendly. It looked angry, and bad.

The fisherman’s mouth hung open. His eyes were as big as plates, and he was very frightened. He knelt on the sand and prayed to God to save him. When the genie spoke, the earth shook and the sky grew dark.

‘Oh Solomon, great king. I am sorry, and I will never do it again – ‘The genie stopped and looked at the frightened little fisherman. ‘You are not Solomon!’”

Shunisi ayonki jin yana afsonaga “sodiq holda” koʻzaning ichidan chiqib kelyapti. Yana uni oddiygina, bechorahol, faqir baliqchi toʻsatdan tashqariga chiqarib yuboryapti. Demak, semantik maʼnosiga koʻra u shunday timsolki, u har doim xaloskoriga yaxshilik sogʻinadi. Demak, u ijobiy obraz.

Tillar vositasida bir xalqdan ikkinchi xalqqa juda koʻplab soʻzlar kirib kelgan. Shu soʻzlarning ayrimlari oʻsha mahalliy xalq tiliga tarjima qilingan boʻlsa, ayrimlari shundayligicha qolavergan. Bu hodisa dunyodagi hamma tillarda roʻy bergan. Boshqa tilga oʻtgan soʻzlar oʻsha tilda qoʻllanilib, yangi tushunchalarni anglata boshlagan. Yangi tushunchalar oldin bu tilda umuman boʻlmaganligi uchun yangicha nom bilan kirib kelgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qudrat Musayev. Tarjima nazariyasi asoslari. T. – 2005.
2. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 1993.
3. Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. -T., O'qituvchi, 1992.
4. Saidov U.. Notiqlik san'ati –T., 2007.
5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik.- Jizzax: Sangzor, 2006.
6. Stalnaker R. Pragmatics. In: Semantics of Natural Language.- Boston, 1972.
7. Сивакова Н.А. Лексикографическое описание английских и русских фитонимов в электронном словаре: Автореф. дисс. К.ф.н. Тюмень, 2004.